

Або—або.

(Фрагмент)

В канцелярії, де була занята Ніна, з самого ранку був надзвичайний рух. Працьовники бігали безнастанно по повідки, бо на завтра видавалися пайки й мануфактура.

Соняшний ранок, відлига, а тому на чоботах цілі фунти болота, що роскидалися мальовничими плямами по підлозі.

Біля самого входу, на лавці, сиділо декілька хлопців. Приїхали з села, щоб зробитися студентами, а сюди прийшли розпитати, як це перевести в життя. Кліпали очима, розглядалися довкола, а час-від-часу флегматично лущили зернята. Урядовці, минаючи їх, де-кілька разів кидали:

— Товариші, це вам не село! Або: — Товариші, цеж канцелярія!

Та на хлопців це не робило найменшого вражіння. Ніби не до них і зверталися.

З самого ранку Ніна була в русі. Вона була на посаді звичайного посильного, що розносить оповістки у всі кінці міста. Крім того, і оголошення виписувала, а поміж всіма роботами у канцелярії, позичали її до бібліотеки і до деканатів політехніки, в якій мурах вона працювала.

У Ніни був чудовий настрій — завтра вона мала отримати пайок і мануфактуру, а сьогодні, замість того, щоб хлюпати по болоті, їй довелося працювати на горі, в деканаті. Там помішницею завідуючого канцелярією була Наталочка, яку за це називали „канцелярійною крисою“, назва, яка так не личила їй, з її довгими косами.

„Канцкриса“ біла на машині повістки, а Ніна надписувала їх своїм не дуже то виробленим, п'ятнадцятьлітнім письмом. В кімнаті було тепло, низенька груба („буржуйка“) розпалася на червоно. А при ній так гарно було мріяти про минуле. Про дитячі роки з пухкими котлетами й золотими пірижками, про вередливо недопите молоко, про незіджені зупи і сало, відтять геть від шинки. Тепер було інакше: щоденний пшоняний куліш і брудна юшка, яка чомусь зветься кавою.

— Лектор Миколай Семенович Жаба, — перервала тишу Ніна, підписуючи якусь повістку. — Уяви собі, Наташо, виходиш ти заміж і робишся — пані Жаба! Чи моглаб ти вийти заміж за людину, яка має таке прізвище, хоч би вона була найгарнійшою в світі?

Наташа вложила новий аркуш паперу, задумалася на хвилину.

— Це прикро, але, як би він був дійсно симпатичний, я все таки вишлаб за нього. Зрештою можна поставити на

кінці „о“ замість „а“ і все гаразд. Навіть гарно: пані Жабо! Е, Ніно, в наші часи прізвище взагалі нічого не значить. Не подобається одне — зміниш на друге. Раз-два й готово. Чи ти можеш бути певною, коли знайомишся з ким небудь, що він Кухаренко, а не Кохман, або ще якимось інакше? А ти вийшлаб заміж за цього Жабу?

— Я? Не знаю... Ні... Я взагалі ніколи не вийду заміж!

Ніна почервоніла. Невідомо чому згадала вона майбутню вечірку, згадала, що йде весна й на душі у неї стало так радісно, що вона забула свій голод, ненависну пшоняну кашу і зробила велику пляму на новій адресі.

— Якраз на повістці до нашого професора! Між иншим, що до нашого професора... Вимий руки, ти вся в атраменті. Обличчя теж, ось тут, біля носу, як ти так вимазалась?.. Що до професора.. Ти чула, що з ним вчора було? Знаєш старшого майстра, комуніста Бабенка? Ну, є такий. Ще молодий, амбітний, але цілком неінтелігентний, двохклясову школу скінчив. Та майстер, кажуть, дуже добрий. За те його всі цінять, алеж і бояться, бо, розумієш, комуніст, має звязки. А що до сентиментів, то не дуже... Цього самого Бабенка цілком не задовольняла та пошана, яку йому виявляли як здібному майстрові. Він захотів иншого. І уяви собі... ну, вгадай, чого він захотів?

— Звідки-ж я знаю? А може освідчився тобі?

— Ні! Цей Бабенко рішив зробитися ні більш, ні менш, як інженером механіком. Скромне бажання, правда?! Тільки не думай, що він для цього хотів кінчити вісім класів гімназії, а потім п'ять років політехнікума. Він вирішив відбуту пару практичних вправ у наших професорів, а потім просити, щоб йому підписали диплом. Просити! Чи ти знаєш, що то за прохання? Коротко й ясно: „або—або“! І підписали: мовляв, скінчив повний курс механічного відділу й надається йому назва інженера. Але слухай далі.

Сижу я вчора ввечері у нашого пана Олексія. Ще твоя мама була й моя теж. Сама знаєш, пані Ольга, після того, як дізналася про смерть свого сина, сама ледви живе, отже ми всі силкуємося хоч трохи її розважити.

Раптом входить посильний і подає старому повістку. Прохають прийти на урочистий підпис диплому інженера Бабенка, а потім на товариську вечерю до нього до дому.

Пан Олексій прочитав бідолаха це на голос, захвилювався, почервонів весь. А потім заходив швидко по кімнаті й як не почне викрикувати:

— Я порядна людина, мене вечерею не підкупиш! Трицять років вже префесорую, а ні одного ще диплому без іспитів не підписав!

І знов забігав по кімнаті, щось репетує, руками вимахує, а сам ледви не плаче.

— Ну і що-ж, не пішов?

— А якже ж! Тільки він трохи заспокоївся, як почала охкати й плакати пані Ольга, мовляв, що з ним буде, куди вони подінуться й що вона хора буде робити.. Адже-ж інші підуть, бо вони люблять свою родину, вона у них на першому місці. Від підпису рука не відвалиться, щож робити, коли тепер весь світ перевернувся, а з вовками жити — по вовчому жити. Потім ще щось торохтіла про те, що вона йому все життя своє офірувала, а він для неї такої дрібниці не може зробити.

А він, уявляєш, Ніна, стоїть, старий, сивий і весь час повторює:

— Зрозумій, що не можу. Я не шахрай. Що ти на старі роки примушуєш мене зробити!

Довго вона його благала, нарешті замовкла й заплакала. Дивимося — й він замовк. Ми всі потихеньку й розішлися по своїх кімнатах.

Аж по хвилі стою я в передпокою й бачу: виходить він в своєму парадному френчу. Знаєш, що з зеленої портьери, права кишенька вища, ліва нища. Пройшов повз мене, ні слова не сказав, але ясне було, куди йде. А повернувся мабуть пізно, бо ніхто не чув. Вже сьогодні в деканаті дізналася, що всі до одного підписали диплом. А потім була чудова вечеря з вином. Бабенко був в надзвичайному гуморі, дуже привітний, всіх частував, а нашому старому весь час підливав. Той відмовлявся, але потім пив як і всі..

— Яб не пішла й не пила, — сказала Ніна твердо.

— І пішлаб, і пилаб, колиб иншого виходу не було. Диви, яка героїня! Шарльота Корде! Та чого ти посмутніла? Ходім краще по квітки. Завканц вже мабуть вернув з обіду.

На широкому коридорі було весело й соняшно. Довгомісячний порох аж танцював від радості в веселих проміннях. Сонце, весна й золото лилися крізь брудні вікна.

В канцелярії було порожньо. Тепер, коли в ній не було нікого, ще яскравіше кидався в очі її нечепурний вигляд. Підлога сіра від пороху, дивовижно вигаптована брунатним болотом, білими недокурками, якимись червоними скравками паперу й жовтим лушпинням гарбузового насіння. Біля дверей, під лавками, чітко вимальовувалися на темній підлозі декілька плевків майбутніх жреців науки. Але й тут, як і в коридорі цю вбогість і бруд весело освітлювало нахабне сонце, крізь вікно від бруду ріжнокольорове, мов вітраж, з відтиском чіхсь пальців.

— Як жеж тут гидко, — подумала Ніна — як в помийній ямі.

Вона була сама. Наташа чекала її в коридорі.

Раптом двері відчинилися, але до кімнати ввійшов не завідуючий канцелярією, а звичайний собі сторож з ганчіркою, відром і щіткою.

На устах його блукала усмішка. Ні, не блукала, а сиділа міцно й певно. Ніна дала йому дорогу — мабуть прийшов робити порядки.

— А я до панночки справу маю — звернувся він до неї.
— Де-кілька разів сюда заходив, але вас не було.

— Я на горі писала, в деканаті — пояснила Ніна. (—Що за справа у нього до мене й чому „панночка“, а не „товариш“?) — В чому справа?

— А в тому, що ви, панночко, мусите тут сьогодні добренько змити підлогу: бачите, яка брудна, тай того... вікно теж треба змити і двері пошурувати варто, тай коридор, до сусідніх дверей. Я вже вам і води приніс і щітку. Ось вже й поміч вам, хоч і не мое це діло.

Ніна здивовано глянула на відро, на ганчірку, на усмішку сторожа й нарешті зрозуміла: хочуть, щоб вона після цілого дня праці, після всієї писанини поза годинами роботи, ще змила своїми руками весь цей бруд. Десь глибоко в душі зайнявся вогонь образи й гарячим полум'ям спалахнув на обличчі.

— Хто це сказав? — Знайшла вона нарешті силу запитати спокійно.

— Як хто? — здивувався сторож, — звичайно завканц. А ось і він іде. Я ось кажу, щоб вона мила, а вона вередує, — звернувся він до чоловіка, який входив до канцелярії — скажіть їй самі!

Він весело хіхікнув і відійшов на бік, цікавий сцени, яка має відбутися.

До кімнати ввійшов завканц. З його темного френча звисала ціла серія різних ремінців і якихось футлярів на олівці, сцизоряки и навіть мапи. Розкішне галіфе пишшно, як два самовари, віддувалося над високими чоботями із жовтої шкіри. Все це надавало йому військового вигляду, хоч з військом він зроду не мав нічого спільного.

— В чому справа? — пролунав його спокійний солідний голос — ви не хочете виконувати свої обов'язки, товариш?

— Це ніколи не було моїм обов'язком. Я роблю, що від мене вимагається. Цілі дні розвожу повістки. Де ви бачили, щоб посильний складав каталоги, навіть німецькі? А я все роблю, бо то все я вмію, а підлогу змити не можу — швидко забелькотала Ніна — подивіться яка вона! В усіх деканатах це спеціальні баби роблять. Тай змучена я за цілий день праці і голодна дуже. Боже мій! Тільки бути спокійною — пронеслася думка — це мабуть помилка. Він сам зрозумів. Не з дерева ж він!

— Я вам кажу, — знов пролунав дерев'яний голос, що ви, товаришко, або вимієте підлогу, або... я знайду собі иншу працьовницю, яка буде це робити. Не маємо стільки грошей, щоб розкидати їх на право й на ліво. Кажу вам в останнє: підлога мусить бути вимита сьогодні й то добре. Візьміть ласкаво своїми руками ганчірку!

Сторож у кутку хіхікав. Ніна відчула, як кудись далеко відривається від неї вся радість, яку вона носила в собі цілий день. Відірвалася й покотилася далеко по недокурках і гарбузовому насінню...

Кинутися на коліна, під поглядами завканца й сторожа і скребти, дряпати, що є сили цю брудну вонючу підлогу? Кожна баба вимие її за годину, а вона буде вовтузитися цілий вечір, та й то добре не змие. Зробити їм цю приемність? Цей театр?!

Перед її очима встала постать матері, яка чекає на сукно й цукор. Перед очима затріпотіли всі олівці, ножики й мапи на грудях завканца й як крізь сон долетіли його слова:

— Бачу, що ви, товаришко, нарешті хочете мене послухати. Ось і добре. І столи відсуньте, всюди помийте. А я буду втікати, бо дійсно погано робиться в цьому оточенні!

— А якже-ж, і під столом треба, і під лавками — швидко заговорив сторож і затупотів до дверей. Цілим виразом свого обличчя він хотів продемонструвати, що й його нерви ні одної хвилини більше не зможуть витримати цієї атмосфери.

Ніна подивилася на ці два такі різні й однаково підлі обличчя. Хотілося ногою вдарити відро, а брудною ганчіркою хлеснути по задоволенім обличчі завканца й по його надзвичайному френчу.

— Не буду я мити вашу підлогу, мийте самі — крикнула вона й вибігла на коридор, не чуючи затрівожених питань Наташи.

Сонце по старому світило крізь вікно, але Ніна вже не бачила ні його золота, ні весни. І нічого веселого не було в танцях порошу у весняному промінні. Ні. Це просто був порох, який давно було б змити.

На душі було сіро, тяжко й брудно, як все довкола. Як жива стала перед очима мати, як живий став весь тяжкий завтрішний день, без отримання їжі й одягу.

Але раптом в душі щось сіпнуло й роспач зникла, як хорий вирваний зуб. І відразу ж хоре місце залила пекуча незнана до того часу хвиля ненависти. І замість жалісних — виривалися слова спокійні й шорсткі.

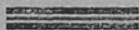
— Слухай, Наташа, я вже не буду тут працювати. Завканц примушував мене мити сьогодні підлогу. Розумієш просто йому треба було мене викурити або висміяти. Я його вже давно дратую. І не тому, що зле працюю, а якраз тому, що осмілилася не киснути дома, а працювати й заробляти. Навіть помилки того тумана на оголошеннях виправляти. Як би я ще працювала з виглядом мучениці, то може-б він стерпів мене. Бо я-ж мушу бути для нього „жертвою революції“ й ні до чого непридатним продуктом „гнилої інтелігенції“! Але коли цей „продукт“ радісно ганяє по місту з повістками,

а потім голодний до вечора пише всяку трєбуху, він не може цього знести.

Краще буду маківники продавати, на городах працювати. І повір мені, я з ним ще зустрінуся. Але в інших умовах і при інших обставинах.

На слідуєчий день на місці Ніни працювала инша — родичка завканца.

Підлогу вимив сторож. Мануфактуру й пайок за цілий місяць одержала нова працювниця.

В. Бляско Ібанез.

Милосердя

(невидана новеля)

О 10 год. увечорі, граф де Сагреда увійшов до свого клубу на бульварі Капуцинів. Ціла служба миттю кинулася щоби забрати йому його палицю, капелюх, що відблискував ріжними кольорами і кожух, підшитий богатим футром. Коли його роздягнули, показався сніжнобілий плястрон, заткнута в петлиці ґарденія і цілий, білий й чорний, люксусовий і скромний однострій джентельмена, що зявився на обід.

Новина про його руїну знана була вже в клубі. Йому так чудово удалося змарнотравити на право й на ліво свій маєток, так гарно знаний якихсь п'ятнадцять літ тому в Парижі, що з нього не лишилося майже нічого. Він жив з останніх округів колишніх достатків, як ті корабельні розбитки, що носяться по хвилях, на відламках пароплаву очікуючи з трівогою прихід останньої години. Навіть кельнери, які поралися коло нього, — умундуровані невільники — знали про його нещастя, розповідаючи собі про грошові клопоти, яких він соромився; але найменший відблиск нахабної цікавості не каламутив безбарвну поверхню їх задубілих в службі очей. Він був такий великий пан, він таким величавим рухом викидав свій гріш за вікно.

Зрештою це був правдивий аристократ, належав бо до тої стародавньої шляхти, яка здобувала до себе пошанівок навіть серед міщан, яких батьки робили революцію. Не був це один з тих сарматських графів, які дають себе утримувати жінкам, ні один з тих італійських маркізів що кінчать як картярі-шахраї, ні один з тих російських »великих панів«, які часто є на платні поліції. Це був правдивий аристократ, ґранд Еспанії. Може деякі з його